

Prancūzų kultūros pėdsakai Palangoje: Palangos botanikos parko istorinis kontekstas, asmenybės ir atmintis

JULIJA PAŠKEVIČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, V. Putvinskio g. 23–420, 44243 Kaunas

El. paštas julija.paskeviciute@stud.vdu.lt

Straipsnyje atskleidžiamos prancūzų kultūros ištakos Palangoje, siejamos su grafų Tiškevičių valdymo metais. Daugiausia dėmesio skiriama Palangos botanikos parkui (1) (sukurtas XIX a. pab.) – kaip ryškiausiai iki šių dienų išlaikytai prancūzų kultūros apraiškai mieste ir Pajūrio regione. Parke aptinkami ir kiti didikų Tiškevičių užsakymu sukurti simboliai, atspindintys to meto prancūzų kultūros aktualijas. Atskleidžiama šios erdvės svarba miestui, naujame kontekste aptariami parko kūrėjo Édouardo François André kūrybos principai, iš esmės siejant juos su pirmaisiais Nepriklausomybės metais užsimezgsiu ir šiandien besitęsiančiu dialogu tarp vietos gyventojų ir parko kūrėjo, jo proanūkės Florence'os André. Siekiant įprasminti E. André kūrybą ir santykį tarp abiejų šalių, atskleidžiami garsiojo prancūzų peizažisto provaikaitės ir buvusio parko direktoriaus Antano Sebecko susirašinėjimai. Juose atsispindi konkrečių asmenybių pastangos ir jų reikšmė puoselėjant tarptautinius ryšius bei reprezentuojant prancūzų kultūrą visuomenei. Pasitelkiami straipsnio autorei F. André siųsti laišakai, kuriuose ji atsako, kuo šis parkas svarbus Palangai ir jai asmeniškai. Atskleidžiama, kaip tam tikri vieno žmogaus gyvenimo įvykiai (F. André vestuvių ceremonija Palangoje, jos prose-nelio kurtame parke) tampa neatsiejama miesto istorijos dalimi, ženklinančia ir šalių tarpusavio bendrystę, tarpkultūrinius mainus. Remiamasi ir dalies (buvusių ar esamų) vietos gyventojų atsiliepimais, kaip parkas tapo miesto simboliu.

Raktažodžiai: prancūzų kultūra, Palangos botanikos parkas, grafai Tiškevičiai, E. André proanūkė F. André

ĮVADAS

Palangos miesto kultūra neatsiejama nuo Palangos botanikos parko istorijos, gyventojų istorinės atminties ir besitęsiančio dialogo tarp parko lankytojų, grafų Tiškevičių šeimos bei

-
- (1) Nors tai oficialus parko pavadinimas nuo 1960 m., jis ne visai atitinka parko turinį, nes tai – peizažinis parkas. Lygiagrečiai vartojamas 2011 m. Palangos miesto savivaldybės Tarybos sprendimu teritorijai sugrąžintas istorinis Birutės parko pavadinimas. Šiam terminui teikiamas prioritetas, jis įsitvirtinęs daugelio palangiškių sąmonėje, neretai vartojamas oficialiuose tekstuose, minimas renginiuose – taip išreiškiamas palankumas šiai versijai, apimančiai senas ištakas siekiantį miesto istorinį-kultūrinį klodą. Peizažisto E. André XIX a. pab. parko plane pažymėta: *Parc de la Birouta*.

parko (tiesioginių ir netiesioginių) kūrėjų. Šis parkas – tai miesto simbolis, kurį „margaraštėje“ Palangoje galima laikyti vienalyčiu istoriniu-kultūriniu grynuoliu: vienas iš tyrimo dalyvių įvardijo jį kaip išskirtinę vietą aplinkoje, kuri tarsi antklodė sudurstyta iš atskirų istorijos lopinėlių [25, 121]. Dėl vieno šio parko kūrėjo (E. André) asmenybės, vienos Tiškevičių šeimos šimtmečiams pasikeitė miesto veidas. Šiandien parkas tampa palangiškių traukos vieta, jų kasdienybės ir svarbių gyvenimo įvykių ašimi, atspindinti erdvės paveikumą, giluminį ryšį, kuris apima ne vien vizualinį, bet ir kultūrinį-estetinį aspektą. Šiuo atveju kaip dominantė išryškėja prancūzų kultūra (nors parkas yra mišraus angliško-prancūziško stiliaus, parko autoriaus ir jo palikuonių tapatybė atlieka lemiantį vaidmenį).

Tyrimo objektas – prancūzų kultūros pėdsakai Palangos mieste. Tikslas – patyrinti, kaip Palangos botanikos parkas, įkūnijantis tam tikrų asmenybių (grafų Tiškevičių, parko kūrėjo E. André ir jo palikuonių bei dabartinių palangiškių) santykį, veiksmus ir laikyseną, atspindi prancūzų kultūrą.

Uždaviniai: 1) atskleisti Palangos grafų Tiškevičių frankofonišką laikyseną, visų pirma atspindinčią per kalbos mokėjimą ir parke aptinkamus simbolius; 2) pagrįsti, jog Tiškevičių užsakymu E. André sukurtas parkas – svari prancūzų kultūros apraiška Palangoje; 3) pristatyti ir išnagrinėti dalį E. André proanūkės Florence'os André laiškų, susijusių su šiuo parku; 4) išanalizuoti tyrime apklaustų palangiškių naratyvus ir prisiminimus, per kuriuos atsiskleidžia jų santykis su parku ir istorinė atmintis.

Temos naujumas ir aktualumas. Nors apie Palangos botanikos parką ir jo kūrėją E. André parašyta ne viena publikacija (ypač nuodugnai šią sritį tyrinėja Vaiva ir Steponas Deveikiai), žvilgsnis į prancūzų kultūros pėdsakus Palangoje, pasitelkus parko istorinį kontekstą, yra naujas. Straipsnyje pateikiama anksčiau neviešinta medžiaga iš parko rankraštyno – parko kūrėjo proanūkės Florence'os André laiškai, per kuriuos atskleidžiamas parko reprezentacinis-simbolinis vaidmuo. Jis svarbus ne tik puoselėjant ryšius tarp dviejų šalių, bet ir atskleidžiant kelių kultūrų samplaikos apraiškas, kurios keičia žmonių pasaulėjautą, veikia jų patyrimą, o per tam tikrus įvykius formuoja istorinę atmintį. Miestą ir atmintį tyrinėjusi Irena Šutinienė išryškina miestui svarbios atminties įamžinimo reikšmę „amnezijos kultūros kontekstuose“ [22, 385]. Ji miesto gyventojų pasakojimus apibūdina kaip savitą kovos lauką, kuriame laimi svarbiausi visuomenės pripažinti naratyvai [22, 385].

Tyrimo teorinė ir metodologinė prieiga. Straipsnyje remiamasi Setha'os M. Low samprata, jog norint suvokti dabarties pasaulį, „būtina“ „teoretizuoti“ miestą, išryškinant „socialinius santykius, simbolius, politinę ekonomiką, kurie labiausiai skleidžiasi mieste“ [13, 2]. Siekiant suvokti Palangos miesto kultūrinius (frankofoniškus) procesus, jie straipsnyje „teoretizuojami“: iškeliami atskiri elementai – parkas ir jo simboliai, atsekami Tiškevičių šeimos puoselėtos (ir savaip adaptuotos) prancūziškos kultūros pėdsakai.

Straipsnyje taikoma etnografinio lauko tyrimo metodologija: pokalbis, pusiau struktūruotas interviu, *emic* ir *etic* kultūros tyrimo metodai. Surinktos medžiagos analizei naudoti aprašomasis ir interpretacinis metodai. Tyrimui pasitelktas autorės sudarytas etnografinis klausimynas „Prancūzų kultūros apraiškos Lietuvos Pajūrio regione“ (40 atvirų klausimų), pagal kurį apklausta 30 pateikėjų. Atliekant tyrimą buvo apklausti Palangos gyventojai ir parko kūrėjo provaikaitė prancūzė F. André. Tarp tyrimo dalyvių reikėtų išskirti gerai informuotus pateikėjus – F. André ir buvusį Palangos botanikos parko direktorių A. Sebecką. Jį kartu su žmona Jovita pavyko apklausti vieną 2019 m. rudens rytą, kaip įprasta, besidarbuojančius prie rožių sodinukų (prie Gintaro muziejaus 2015 m. pradėtos sodinti vardinų rožių alėjos, tarp jų – ir parko kūrėjui E. André skirta rožė). Jie prisiminė intensyvaus

bendravimo su André proanūke Florence metą, užsiminė apie jos vestuves parke ir paragino pasidairyti parko archyve. Dabartinis parko direktorius Valdas Pakusas (2) maloniai sutiko pasidalyti administracijoje saugoma parko rankraštine medžiaga, kurioje yra ir garsiojo prancūzų peizažisto provaikaitės ir buvusio parko direktoriaus A. Sebecko susirašinėjimas.

Literatūros ir šaltinių apžvalga. Greta parko kūrėjo E. André veikalo apie sodų meną prancūzų kalba [1] straipsnyje remiamasi jo idėjomis ir Palangos parko kultūriniais tyrimais. Tarp jų reikėtų išskirti E. André kūrybos tyrinėtojų Vaivos Deveikienės (E. André klubo Lietuvoje pirmininkė) ir Stepono Deveikio straipsnį „Prancūzų kraštovaizdžio architektos ir urbanisto E. André (1840–1911) mokykla – jos idėjų įtaka ir plėtotė pasaulyje“ [5] bei Kęstučio Labanausko straipsnius, kuriuose nagrinėjama parko vertė: „Palangos parko istorijos fragmentai“ [7] ir „Palangos parko vertybių apžvalga ir išvados“ [8]. Regimanto Pilkausko straipsnyje „Parko autentiškumo beiškant“ [18] analizuojama parko situacija atsiradus parko planui ir užsimezgas ryšiams su E. André asociacija. Aiškinantis tam tikrų objektų atsiradimą parke ir jų simbolines prasmes, paminėtinas Veronikos Lileikienės tyrimas „Prancūzijos Lurdo (grotos) kilmė ir kelias į Lietuvą“ [9]. Reikėtų paminėti ir šio straipsnio autorės J. Paškevičiūtės ankstesnį straipsnį „Religinė dimensija Palangos grafų Tiškevičių rūmuose“ [16], kuriame dalis parko simbolių aptarta religiniame kontekste. Kitame jos straipsnyje „Prancūzų kultūros apraiškos Palangos miesto gyventojų naratyvuose“ [17] susitelkta ties pirmaisiais Nepriklausomybės metais, prancūzų asociacijos Palangoje kūrėjų naratyvais, todėl šis tyrimas papildo nagrinėjamą temą, atskleidžia jos istorinį kontekstą.

Siekiant išsamesnio tyrimo, straipsnyje remiamasi reikšmingais šaltiniais: V. Deveikienės ir S. Deveikio sudaryta laiškų rinktine *Laiškai Ty. Renė ir Eduardo André tekstai ir dokumentai, susiję su parkų kūrimu grafų Tiškevičių dvaruose Lietuvoje*, kurioje pateikiami E. André bei jo sūnaus tekstai, jų ir grafų Tiškevičių epistoliarinis palikimas [6]; Palangos botanikos parko rankraštyne, kuriame saugomi F. André ir A. Sebecko laiškai; parko įkūrėjo proanūkės F. André suteikta aktualia informacija (3) šio straipsnio autorei. Svarbus šaltinis – autorės 2019–2020 m. Palangoje surinkta etnografinio lauko tyrimų medžiaga, saugoma Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos Rankraštyne (VDU ER, b. 3690). Straipsnyje pateikiami autorės apklaustų palangiškių ar Palangoje gyvenusių žmonių pasakojimai ir prisiminimai apie parką ir jo simbolinius objektus, užsakovų Tiškevičių bei parko kūrėjo, peizažisto E. André (ir jo palikuonės Florence'os) vaidmenį platesniame kultūriniame kontekste.

PALANGOS KURORTO KŪRĖJŲ GRAFŲ TIŠKEVIČIŲ ARISTOKRATIŠKOS LAIKYSENOS FRANKOFONIŠKAS ASPEKTAS

Siekiant atsekti prancūzų kultūros pėdsakų Palangoje ištakas, svarbu paminėti XIX a. pab. – XX a. pr. visuomenėje vykusius pokyčius, išsiplėtusias susisiektimo ir kelionių galimybes. Dėl grafų Tiškevičių puoselėtos kurorto strategijos Palanga įgijo kurorto teises ir tapo lankoma to meto aristokratų, intelektualų, atvykdavusių iš carinės Rusijos imperijos bei kitų valstybių. Didiškai tuo metu buvo linkę bendrauti (tiek tarpusavyje, tiek savo šeimose) lenkų ir neretai prancūzų kalbomis. Ne išimtis buvo ir Palangos grafai Tiškevičiai, kurie

(2) Palangos miesto botanikos parko direktorius nuo 2011 m.

(3) Su F. André padėjo susisiekti Karolina Masiulytė-Paliulienė, Lietuvos-Prancūzijos asociacijos pirmininkė.

kalbėjo prancūzų kalba ir jos mokė savo vaikus (4), pakvietė į rūmus dirbti prancūzakalbę auklę iš Šveicarijos. Rene André, parko kūrėjo E. André sūnus, kuris XIX a. pab. lankėsi Palangoje ir susirašinėjo su tėvu, viename iš laišku, siųstų iš Palangos (1898 m. birželio 18 d.), taip rašė apie šią porą: „Grafas ir grafienė yra išties žavūs: jam 28 metai, ji 23 ar 24 metų, labai graži, jos plaukai ir akys nuostabūs, balsas švelnus ir užburiantis. Jie puikiai kalba prancūziškai“ [6, 34]. Apie Tiškevičių prancūzų kalbos žinias bei abipusį sutarimą tarp užsakovų ir kūrėjo liudija ir išlikę du 1904 m. pačių grafų rašyti laišakai E. André. Savo laiške grafienė pasirašė prancūzišku Antoinette vardu. Toks neženkklus, bet su tapatybe susijęs grafienės gestas rodo palankumą prancūzų kultūrai.

Šeimos bibliotekoje buvo gausu knygų įvairiomis kalbomis – tarp jų ir prancūzų. Po Palangos gintaro muziejaus (5), kuris įsikūręs buvusiuose Tiškevičių rūmuose, renovacijos 2015 m. liepos 20 d. viena moteris muziejui perdavė grafams priklausiusią knygą prancūzų kalba „Šiaurės auksas“ ir laišką, susijusį su knygos atradimo istorija (VU buvusios Prancūzų kalbos filologijos katedros docentės I. M. dovana). Knygą apie aukso karštligę XIX a. pab. – XX a. pr. parašė Danielis d'Arthezas. Ši istorija gali būti siejama su grafo vykdytomis archeologinėmis „lietuviško aukso“ – gintaro – paieškomis. Neoficialiais duomenimis, jo surinkta archeologinio gintaro kolekcija buvo eksponuota Paryžiuje. Tuo metu šeima daug keliavo, nuvykdavo ir į Prancūziją. Vėliau jų jauniausias sūnus Alfredas Tiškevičius baigė studijas Sorbonos universitete. Taigi šeimos sąsajos su prancūziška kultūra buvo švietėjiško ir komunikacinio pobūdžio, o prancūziškos kultūros apraiškos įvairiais aspektais persmelkė grafų kasdienybę.

Paminėtina, jog Palangos Tiškevičių rūmų interjeras ir iš dalies fasadas atspindi prancūzišką stilių. Rūmų Židinio menė išpuošta rokoko stiliaus lipdiniais, juose buvo gausu prancūziško stiliaus baldų, grafai vertino prancūzų autorių meno kūrinius – paveikslus, gobelenus (6), skulptūras. Vokiečių architekto Franzo Heinricho Schwechteno projektuotus rūmus, kurie šiandien priskiriami neorenesanso stiliui, R. André (7) keliose vietose įvardijo kaip prancūziško stiliaus architektūrinį kūrinį: „Rūmai yra taisyklingo plano, prancūzų regentų laikotarpiu (XVIII a. pabaigos) stiliaus“ [6, 105]; „didelis mišraus Liudviko XIV ir Liudviko XV laikų stiliaus statinys, patogiai įrengtas“ [6, 34]. Taigi prancūziškas stilius grafams buvo artimas ir architektūros bei meno atžvilgiu.

Dera išskirti literatūrinius, su prancūzų kultūra susijusius, šios šeimos gebėjimus. Grafų Tiškevičių šeima yra žinoma kaip prancūzų kalba leisto laikraščio „La Limande“ (liet. „Plekšnė“) sumanytoja. Ši iniciatyva priskiriama grafo Felikso Tiškevičiaus broliui Vladislavui: manoma, jog tekstų autoriai buvo grafų šeimos nariai. Nors pasirodė tik keturi ranka rašyti numeriai, tai galima vertinti kaip pastangą įdiegti vakarietišką, ypač Prancūzijoje gajų, kritinį, saviironišką mąstymą, kiek pašaipų įvykių vertinimo būdą intelektualams skirtoje kurorto aplinkoje. Pačių autorių žodžiais: „vien mąstyti neužtenka – reikia

-
- (4) Yra žinoma, jog ir grafo Felikso Tiškevičiaus tėvai Juozapas ir Sofija mokėjo prancūzų kalbą – Kretingos muziejaus archyvuose saugomas Sofijos Tiškevičienės dienoraštis, rašytas prancūzų kalba.
 - (5) LNDM padalinys.
 - (6) Paškevičiūtė, J. Tiškevičių gobeleno „Išlaisvintoji Jeruzalė“ istorija ir T. Tasso sukurtų siužetų atspindžiai Europos menininkų kūriniuose: nuo viduramžių iki šiandienos. *LDM metraštis*, 2018, t. 20, p. 25–66.
 - (7) R. André straipsnis „Palangos parkas (Kuršas)“ rinktinėje *Laiškai Ty* (Rene ir Edouardo André tekstai ir dokumentai, susiję su parkų kūrimu grafų Tiškevičių dvaruose Lietuvoje, buvo atrasti E. André proanūkės Florencės šeimos archyve).

dar ir veikti, o kad mūsų veiksmai neliktų sterilūs – reikia leisti juos kritikuoti panašiams į mus...” [34, Nr. 1]. Šis užmojis tikslingas – ne tik šviesti visuomenę, bet ir suteikti pramogą prancūziškai skaitantiems, išsilavinusiems žmonėms. Laikraštyje humoristine feljetonų forma kalbėta apie miesto aktualijas, šmaikščiai pateikti skelbimai. Antai laikraščio 3 ir 4 numeriuose rašoma:

„Sklanda gandas, kad žymioji dainininkė panelė Lisa Hriede pagerbs mūsų miestą savo apsilankymu ir padovanos koncertą. Malonumas išgirsti Klaipėdos divą, atrodo, prilygs skausmui, kilsiančiam jos neišgirdus, jei gandas pasirodys esąs nepagrįstas“; „Prenumeratoriai! Turime garbės pranešti, kad kitame „La Limande“ numeryje ponias H. paskelbs anksčiau nepublikuotą naujieną“; „Grafo Ladis rūpesčiu virš didžiųjų vartų buvo iškelta šakomis ir gelėmis puošta triumfo arka“; „Jau kuris laikas siaubinga epidemija kilo tarp mūsų, tačiau nieko nedaroma jai sustabdyti <...> tai baisiausia žaidimo aistra. Štai jau trys savaitės, kai mūsų taikus miestas pavirto į tikrą Monaką, tik čia žaidžiama ne ruletė, o labai azartiškas domino žaidimas. Ištiesą dieną grafo rezidencijos verandoje“ – pasirašo „Surūgėlis“; „Per daug proto turintis jaunas vyras norėtų perleisti dalį riboto proto asmeniui. Parko g. Nr. 2, kairėje“ [34, Nr. 4]; „Kazino taryba ką tik mums pranešė, kad sekmadienį, liepos 16 d., Palangos parke organizuos didelę šventę vaikams“ [34, Nr. 3].

Autoironišką redakcijos požiūrį atspindi ir tai, jog po laikraščio tekstu pasirašydavo anoniminius „Atsakingasis redaktorius p. Monstras“ [34]. Šiandien laikraščio tekstai saugomi Palangos miesto viešojoje bibliotekoje. Šį laikraštį galima laikyti pirmuoju kurorto informaciniu leidiniu, kuriuo buvo siekiama pramogine forma pažadinti visuomenės kritinį mąstymą.

Grafų Tiškevičių šeimos gyvenime pastebimos prancūzų religinio pamaldumo apraiškos. Katalikiškos Tiškevičių šeimos pamaldumo ašimi tapo Švč. Jėzaus Širdies kultas. XX a. pr. fasadinėje rūmų pusėje prieš Didįjį parterį iškilo apglėbiančio Kristaus skulptūra („Laiminantis Kristus“). Grafų rūmų koplyčioje buvo panašaus pobūdžio Švč. Jėzaus Širdies skulptūra, o greta – tokia nedidelio formato skulptūrėlė. Palangos bažnyčios kairės navos altoriuje esančios Kristaus skulptūros užsakovai – taip pat grafai Tiškevičiai. Tai gali būti siejama su to meto Prancūzijoje vykusiais religiniais įvykiais ir šeimos tradicija [16, 48]. Tuo metu, kai gimė grafas Feliksas Tiškevičius (1869–1933), Prancūzijoje 1870 m. ir vėliau prancūzė Edith Royer patyrė apreiškimų. Regėjimuose ji matė Kristų, kurio krūtinėje švytėjo atvira širdis, skleidžianti „savo meilę, liepsnojantį troškimą“, trokštanti „apkabinti ir suvienyti visą žmoniją savo Širdyje“ [3]. Po šio apreiškimo, per kurį Kristus paprašęs, kad nuo šiol Jis būtų taip vaizduojamas, prasidėjo Jėzaus širdies atvaizdo garbinimas. Šiai moteriai apsiereiškė ir XVII a. gyvenusi prancūzų vienuolė Marija Margarita Alakok, kurios regėjimų pagrindu gimė Švč. Jėzaus Širdies kultas (8). Po apreiškimo 1876 m. E. Royer nuodėmklausys pateikė užsakymą devocionalijų dirbtuvėms „Maison Raffl“ ir jos pagamino naują skulptūros modelį. Kultūros istorikė Malgorzata Omilanowska pažymi, jog „Maison Raffl“ gaminiai dalyvaudavo visose pasaulinėse ir vietinės reikšmės parodose, jie buvo reklamuojami spaudoje ir pardavinėjami agentų visame pasaulyje. Palangos paminklas buvo užsakytas iš katalogo, beje, kaip ir visos Palangoje Tiškevičių funduotos sakralinės skulptūros [15, 84–85]. Jos išvada išsklaido dvejones dėl „Laiminančio Kristaus“ autorystės ir atsiradimo Palangos parke.

(8) Iki XIX a. II p. Kristus dažniausiai buvo vaizduojamas pagal M. M. Alakok pasakojimą – kairės rankos pirštu rodantis į atvertą širdį, juosiamą erškėčių vainiko ir su kryžiumi ant viršaus.

Nors Kristus pavaizduotas *venite ad me* („ateikite pas mane“) poza, oficialus skulptūros pavadinimas – „Laiminantis Kristus“. Vietiniai gyventojai ją įvardija įvairiai: labiausiai prancūzišką aspektą atspindinčiu pavadinimu „Šventos Širdies Jėzaus skulptūra“, tiesiog „Kristaus stovykla“ ar žemaitiškai „Joudasis Dėivalis“, nes šiaurinėje rūmų fasado pusėje ji atrodo juoda. Kraštovaizdžio architekto Regimanto Pilkausko nuomone, „Bet kuri saulės apšviesta skulptūra yra gyva, nuolat besikeičiančios nuotaikos, tuo tarpu į šiaurę ji kur kas mažiau paveiki, o juodo metalo formos iš viso nematomos. Jei pasuktume „Laiminantį Kristų“ į pietus, į saulę, jis laimintų rūmus, parterį, sutelktų svarbiausiąją parko erdvę“ [18, 64] (9). Vis dėlto atsižvelgiant į simbolinę spalvų prasmę, Kristaus skulptūros poziciją galima įvertinti pozityviai: nors lokalizuota šiaurinėje rūmų pusėje, kaip tik dėl to baltame rūmų fone ji yra pastebima, o tamsi spalva suteikia jai kitą dimensiją, eliminuoja aplinkos spalvų „triukšmą“ ir skatina susitelkti. Reikėtų prisiminti, kad tuo laikotarpiu tamsios skulptūros buvo populiarios Prancūzijoje (ir už jos ribų) tiek vienuolynų, tiek privačiose valdose. Kristaus skulptūra, kaip centrinė parko Didžiojo parterio figūra, turėjo liudyti grafų Tiškevičių pamaldumą ir jų priklausymą pasaulio katalikų bendruomenei, kurios ištakos veda į Prancūziją. Šiandien skulptūra įgyja kitą simbolinę reikšmę, primena apie kurortą kūrusių žmonių pasaulėžiūrą ir įvykius, susijusius su šiuo objektu bei jo atgimimu 1993 m. (10). Prancūziškas jo pavadinimas vietinių tai aktualizuojamas, tai nueina į antrą planą, kai skulptūra tampa prancūziškos kultūros ir katalikų religijos sinkretizmo reliktu, atsietu nuo turinio.

Dar vienas svarbus su prancūzų kultūra siejamas parko simbolis – Lurdo grotą. Greta Švč. Jėzaus Širdies grafai Tiškevičiai ypatingą dėmesį skyrė Švč. Mergelei Marijai. Grafienės Antaninos prašymu Birutės kalno šlaite įrengta Masabielio kalno grotos (11) kopija. Tai buvo grafo dovana žmonai, skirta jų vestuvių progai paminėti. Sumanymui įgyvendinti buvo pakviestas prancūzų architektas Bonhomme. Kaip žinoma, Tiškevičiai povestuvinės kelionės metu aplankė Prancūzijos Lurdo miestelį. Pirmoji Palangos grotą papuošusi skulptūra (12) buvo pašventinta pačiame Lurde. Praėjus vos keliems dešimtmečiams nuo apsi-reiškimo įvykių, grafai ėmė skleisti žinią apie Švč. Mergelės Marijos apreiškimus (13) – tapo pirmosios Lurdo grotos Lietuvoje kūrėjais. Popiežiui Leonui XIII grotos kopijos idėja gimė vėliau – 1902 m. ir tik 1905 m. ji buvo pašventinta Vatikano soduose įpėdinio Pijaus X [16, 59]. Visai netrukus Europoje jų buvo šimtai. Veronika Lileikienė, tyrinėjusi lurdų atsiradimą Lietuvoje [10], rašo: „Palangos Lurdas iškilo apie 1900 m. (pradėtas statyti apie

(9) Panašiai architektas atsiliepia ir apie kitą prancūzišką, tik gerokai vėliau parke pasirodžiusią skulptūrą: „Nelemtai parko gražinimo akcijai priskirtina ir prancūzų skulptoriaus Huberto Luis-Noelio skulptūra „Rebeka“ („Vandens nešėja“), kuri 1982 metais miesto valdžios ir muziejininkų iniciatyva buvo atvežta iš Vilkėno parko (Švėkšnos apyl.) ir pastatyta rožyne pasukant ją į rūmus, o drauge į šiaurę“ [18, 64].

(10) Pažymėtina, jog atkuriant skulptūrą, palangiškiai atrado autentišką postamentą. Jis buvo nugabentas prie Žemaičių kalnelio.

(11) Plačiau žinoma Lurdo pavadinimu (pagal miestelį).

(12) Palangos Lurdo grotoje skulptūros ne kartą keitėsi dėl istorinių aplinkybių ir brutalių įvykių (2000 m. atstatyta tradicinė prancūziško stiliaus skulptūra).

(13) Siejama su Švč. Mergelės Marijos apsi-reiškimais keturiolikmetei šv. Bernadetai Subiru (1844–1879) – iš viso 18 kartų. Lurdo skulptūra buvo sukurta 1864 m. pagal Bernadetos apibūdinimą. Autorius – prancūzų skulptorius Josephas-Hugues’as Fabischas. XXI a. palangiškės Karolinos Rimšienės iniciatyva ir lėšomis Palangos Lurdo grotoje atsirado ir šv. Bernadetos skulptūra. Teigiama, kad šventosios kūnas po mirties neyra.

1898 m.), kai grafas Feliksas Tiškevičius jau buvo įsirengęs parką ir baigęs rūmų statybos darbus. Reikėtų pažymėti, kad būtent ši Lurdo grotą nustelbė visas kitas Lietuvos grotas“ [9, 190–191]. Anot V. Lileikienės, „Lurdu kilmę Lietuvoje sąlygojo grafo F. Tiškevičiaus Prancūzijoje perimta Lurdo idėja“ [10]. Nors Lurdo kopijos skiriasi nuo autentiškos grotos provaizdžio priklausomai nuo aplinkos sąlygų, tačiau jose išlieka skelbiama naujiena. Anot Dariaus Liutiko, „Dirbtinės grotos kuriamos ne tik imituojuant Prancūzijos Lurdą, tačiau ir siekiant pagražinti parką, sodą, baseiną, fontaną“, tačiau, remiantis V. Lileikiene, Palangos grafienei Lurdo grotą patiko „ne vien kaip statinys, bet ir kaip sielai skirta vieta“ [9, 191]. D. Liutiko duomenimis, „Iš viso Lietuvoje 2013 m. buvo 33 lurdai, kurių dauguma Žemaitijoje (27 lurdai). <...> Tokių geografinių pasiskirstymą galėjo lemti ta aplinkybė, kad čia pastatyti pirmieji lurdai, apie kurių buvimą ir pamaldumo tradicijas žinojo ir kitų lurdų steigėjai. Statyti lurdus Žemaitijoje tradicijos gyvos ir šiais laikais“ [12, 112]. Žemaitija, pradedant Palangos ir Tiškevičių šeimos iniciatyva, yra laikoma prancūziškų lurdų fenomeno sklaidos pradininke. Taigi religinio pasaulio įvykiai turėjo įkvėpti grafus Tiškevičius dalytis gerąja žinia su aplinka įkuriant grotą savo parke. Taip jie siekė atlikti krikščionišką pareigą – tapti aktyviais dieviško plano skelbėjais, išskleisdami religinį prancūziškos kultūros spektrą.

E. ANDRÉ PROJEKTUOTO PARKO ISTORIJA, YPATUMAI IR PARKO PLANO ATSIKIDIMAS

Kaip atskleidė lauko tyrimo analizė, Palangos botanikos parkas daugeliui pateikėjų yra ryškiausia prancūzų kultūros apraiška Pajūrio regione. Jis užima apie 101,3 ha plotą ir yra istorinis kultūros paveldo objektas bei kurorto simbolis. Parkas yra unikalus dėl jo išskirtinės vietovės – jis plyti jūros pakrantės ruože. Pasak kraštovaizdžio architekto R. Pilkausko, „Palangos parkas yra labiausiai prižiūrimas parkas Lietuvoje“ [18, 64]. Tai svarbi poilsiautojų ir vietos gyventojų lankymo vieta. Neretai pasivaikščiojimai savaitgaliais šio parko takeliais tampa šeimos tradicija. Reikėtų atkreipti dėmesį į parko istorinį kontekstą ir jį kūrusių žmonių asmenybes. Palangos parko kūrėjas – XIX a. pab. grafų Tiškevičių pakviestas garsus to meto peizažistas iš Prancūzijos Édouardas François André (1840–1911) – savo kūrinyje paliko užkoduotą žinią, kurią parko lankytojai atpažįsta ir šiandien.

Žmogaus dėmesys gamtai, meno ir gamtos sintezė pranoksta laiką ir yra grožio filosofijos esmė, keičianti ir žmogaus nuotaikas, estetinį suvokimą. Pasak E. André, „Suvokimas apie egzistuojantį grožį įgyjamas vien palyginus du nevienodai gražius dalykus arba iš kurių tik vienas yra gražus“ [1, 91]. Toks parko kūrėjo požiūris atsispindi ir parko struktūroje. Palangos parke gretinami skirtingų rūšių medžiai, tarp kurių išryškėja tam tikros neužgožiančios dominantės. Kuriamas įspūdis, jog peizažistas nuolat turėjo mintyje šią „lyginimo“ idėją, nes per palyginimą atsiveria estetinė pagava, grožio suvokimas. Parke suformuotos erdvės-proskynos atskleidžia medžių didingumą; derinama skirtingų dydžių augmenija, tampa svarbūs jų atspindžiai vandenyje. Dominuojantis medis parke yra pušis, André ypač vertinta. Peizažisto profesionalumas visų pirma pasižymėjo vietos augmenijos ir tradicijos išmanymu, dėmesiu vietos ypatumams. Pušys sodintos po kelias jų grupes išskiriant iš pievos tam tikra pakyla – specialiu pylimu. Iš pirmo žvilgsnio nepastebima technika kuriamas įspūdis, jog tokia aplinka nuo amžių buvo natūraliai susiklosčiusi. Tokiu būdu žmogų siekiama paveikti, ugdyti, vengiant tiesioginio gamtos „įvaldymo“.

Parko kūrėjui ypač buvo svarbūs filosofiniai grožio kriterijai. Atsižvelgdamas į grožio suvokimą E. André išskyrė keturis žmonių tipus: neturintis grožio pajautos; besigėrintis materialiomis vertybėmis; „kultūringas, kuris paviršutiniškai mėgaujasi grožiu; filosofas, kuris vienintelis ieško grožio priežasčių ir padarinių, veikiančių mūsų protą, jausmus ir

veiklą“ [1, 91]. Kurdamas parką ir savąjį stilių E. André rėmėsi idealistine grožio samprata (veikale jis cituoja filosofą Platoną, kuriam „grožis – tikrovės spindesys“). Ji neatsiejama nuo pokyčio idėjos, t. y. grožis (šiuo atveju – tinkamai suprojektuotas parkas) turi galią keisti žmogų, ir tas pokytis pasireiškia ne tik pasaulėžiūroje – vertinančio mąstymo sužadimu, bet ir veiksmuose: „Šis pojūtis tampa aktyvus, kai jis paskatina gražių dalykų kūrybą“ [1, 91]. Pagal šią logiką, grožis kuria grožį (veikdamas žmogaus psichiką ir gyvenimą). Palangos botanikos parką vertinant meniniu / estetiniu požiūriu, tai ypač svarbu.

Šiandien parke vyksta dailininkų plenerai, tradicija tapę vasaros muzikos festivaliai, renginių režisierės Aušros Latonienės sumanyta Birutės parko diena, kai parkas papuošiamas teminėmis rankų darbo dekoracijomis, atliepančiomis tam tikrus Palangos miesto, dvaro, asmenybių istorijos tarpsnius. (2011 m. Birutės parko diena skirta E. André). Šio peizažisto kūryba neretai įkvepia šiuolaikinius menininkus. Pavyzdžiui, Palangos miesto garbės pilietė dailininkė Gražina Oškinytė-Eimanavičienė, remdamasi vieno iš jo gėlynų Prancūzijoje projekto fragmentu, stilizuotą jo vaizdinį atkūrė ties pagrindiniais parko vartais Palangoje (grindinio mozaika). Kitas jos darbas (architektas – Gintas Likša), skirtas parko kūrėjams, yra anturio lapo (žiedo) pavidalo stela. Parko lankytojams tai užuomina, jog E. André garsėjo ekspedicijomis ieškant naujų rūšių augalų. Europoje introdukuotas augalas, kurį jis atrado Pietų Amerikoje, pavadintas André garbei (lot. *anthurium andraeanum*). Taigi Palangos parko projektuotojo mintis ir kūryba, tinkamai išsiskleidusi pajūrio aplinkoje, yra savitas prancūziškos kultūros kūrinys, sklindantis ir pritaikytas lietuviškoje aplinkoje.

Kuriant parką Tiškevičiams derinti du stiliai: arčiau rūmų taikytas prancūziškas, tolstant pereinama į anglišką (medžių apsuptyje). Anot nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistės Elenos Brundzaitės-Baltrus, „E. André kūrybiškumo naujumas tas, kad jis suderina vienus principus su kitais, ir iš to susikūrė E. André planavimo stilius – kitaip vadinamas mišriuoju stiliumi (*mixte composite*)“ [4, 131]. „Didelę reikšmę E. André teikia tapybiškiems akcentams (*pittoresque*), sukuriantiems įtaigų ir malonų įspūdį <...>. *Pittoresque* gali būti priešingybių kombinacija: švelnumo ir šiurkštumo kartu“ [4, 131]. Ankstesni tyrinėtojai pažymi, jog E. André kūryboje ryški „pagarba žydintiems augalams, rožynų tradicijos puoselėjimas, tuo atitikęs epochos madą ir parkų estetikos nuostatas“ [5, 35]. Toks derinys įvardytas „prancūziškos ir vietos tradicijų sanglauda projektuose, išaugota ir pasireiškiančia ir po šimtmečio, padėjusia išlikti parkų struktūroms ir esminiams elementams“ [5, 35]. Taigi galima daryti išvadą, jog André – perspektyvistas keliomis prasmeimis. Jam buvo svarbu ne tik atskleisti peizažus netikėtais rakursais, bet ir numatyti, kaip parkas atrodys keičiantis metų laikams, taip pat po daugelio metų. Šio prancūzų peizažisto kūrybos profesionalumas pasižymi tuo, jog išnaudodamas esamas aplinkybes ir vengdamas didesnės invazijos, jis siekė išlaikyti gamtos didybę, buvusios „girios rūstumą“, o trūkumus paversti privalumais. Pažymėtina, jog tuo metu ši teritorija buvo žinoma kaip šventasis Birutės miškas, jame telkšojo kemsynais apaugusios pelkės, užleisdamos vietą smėlynams, o toliau – ir jūrai. Tačiau André sūnus René 1899 m. rašytame laiške (1899 09 15/27, Palanga) nuspėjo ateitį: „Nepaisant įvairiausių sunkumų, nepaisant abejonių dėl dirvos derlingumo, ši Palangos valda ištisai įgauna gražią išvaizdą ir mums atneš garbės, nors kaimynai ir tėvai žadėjo grafui Feliksui neišvengiamą nusivylimą“ [6, 81]. Pats E. André šio parko planą sodų meno studentams Versalyje pristatydavo kaip pavykusį atvejį.

Šis prancūzų-lietuvių kultūros dialogas kitais rakursais išsiplėtojo po Nepriklausomybės atgavimo: užmegzti ryšiai su 1994 m. Paryžiuje įkurta Edouardo André asociacija ir jos prezidentė E. F. André provaikaitė Florence André Olivier (tuo metu – Florence André

Kaepelin). Ji Palangoje lankėsi keletą kartų. Pirmas vizitas 1996 m. yra susijęs su atsiradusiu autentišku E. André Palangos parko planu. Apie šį lūžį ir atgimusius ryšius su Prancūzija rašė architektas R. Pilkauskas: įkūrus E. André asociaciją, Florence André „pradėjo ieškoti kontaktų su Lietuvos parkų specialistais. <...> taip į mano rankas pateko kai kurie p. Florence Kaepelin parengti dokumentai su Palangos parko plano kopija. <...> o kitais metais sulaukėme Lietuvoje ir jos pačios“ [17]. Rengiant straipsnį, šiuos įvykius detalizavo pati F. André (2020 m.):

„Jį atradau Versalyje, ENSH/ENSP palėpėse 1994 metais. Jis turėjo pasitarnauti kaip iliustracija sodų meno paskaitoms, nes buvo tarp kitų planų vienodai įrėmintas ir pavadin-tas. <...> Vykdamas tyrimus, susisiečiau su parko administracija ir supratau, kad Jūs taip pat neturite plano, tad su Ivilino (Yvelines) departamento archyvų direktoriaus M. Ramière de Fortanier pagalba bei finansine banko Neufelize-Schlumberger-Mallet parama galėjau restauruoti planą, kuris buvo itin nukentėjęs ir suplyšęs; vėliau jį nunešiau atkurti pagal originalaus dydžio fotografiją ir išsiunčiau į Palangą dideliame ritinyje per diplomatinį lagaminą. Originalusis planas šiandien su visais EA fondais yra Ivilino departamento archyvuose. Nelaimei, tarp to momento, kai aš juos nunešiau restauruoti, ir momento, kada EA fondai galiausiai buvo perkelti į Ivilino archyvus 2011 m., tas planas vėl buvo pažeistas, kadangi pateko vandens ir liko nepanaikinama dėmė. Taigi jums reikia labai rūpintis šia didžiule fotografija, kuri liudija būklę, kurios jau, deja, nebėra“ [24].

Atsiradęs parko planas nulėmė glaudesnę Lietuvos ir Prancūzijos bendradarbiavimą ir paskatino naujas parko puoselėjimo įžvalgas. R. Pilkauskas išryškino šio plano atsiradimo svarbą istoriniu aspektu:

„Antrojo pasaulinio karo metais Edouardo André sūnui René André (1867–1942) mi-rus, šeima daug archyvinės medžiagos perdavė saugoti Nacionalinei aukštajai sodininkystės mokyklai Versalyje, nes ir tėvas, ir sūnus ilgus metus dirbo šioje mokykloje. Ponia Florence André Kaepelin savo įkurtos E. André asociacijos veiklą pradėjo nuo archyvinės medžia-gos kaupimo ir tvarkymo. Šiuo tikslu ji kartą aplankė ir minėtosios Versalio mokyklos pa-lėpės. Ten ji surado dešimtį įrėmintų E. André projektų, kuriuos jis pats kadaise naudojo studentų mokymui. Jie buvo sunumeruoti ir pagal tai galima spręsti, kad jų būta ne mažiau devyniolikos. Tarp surastųjų buvo ir Palangos parko planas. <...> Matyt, autoriui Palangos pavyzdys atrodė įdomus ir pamokantis, jei jis jį pateikdavo savo studentams. Na, o mums šis autentiškas parko planas yra vienas iš svarbiausių Lietuvos kraštovaizdžio architektūros istorijos dokumentų“ [18].

Šis bendravimas atvėrė naujas perspektyvas. Kaip konstatavo buvęs parko direktorius A. Sebeckas, „gavus E. André paruošto Palangos parko pirminį projektą, susidarė geres-nės sąlygos įvertinti dabartinę Palangos parko būklę, per šimtmetį jame padarytas klaidas“ [21]. Vardydamas klaidas jis siekė išryškinti kontrastą tarp buvusios situacijos ir dabarti-nės: „Prieš prasidedant minėtiems darbams, parke vaizdas buvo liūdnokas: želdynai, takai stipriai nuniokoti, užžėlę, išnykę, daugelis statinių nugriauta. Tuo laiku parko tvarkytojai neturėjo É. F. André projekto, tad daug ką jiems reikėjo daryti vadovaujantis intuicija, pagal vietinių gyventojų prisiminimus, t. y. iš jų sužinojus, kur ir kas anksčiau šiame parke buvo, kaip tai atrodė. Dabar, prisimenant tai, kas anuomet buvo padaryta, įvertinant to meto po-litinę ideologinę situaciją, reikia žemai nusilenkti tiems žmonėms, kurie sugebėjo atkurti ir išplėtoti šio parko pirmąją dvasią“ [14, 22].

Apibendrinant galima teigti, jog prancūzų architekto darbas, pradėtas dar XIX a., šian-dien tęsiamas: parko darbuotojai siekia išsaugoti jo autentiškumą.

RYŠIAI SU PARKO KŪRĖJO PROANŪKE F. ANDRÉ: LAIŠKAI, VESTUVĒS IR PRANCŪZIŠKA ŽEMĒ

Nuo E. André asociācijas Prancūzijoje īsteigimo ir Palangos parko plano atradimo prasidējusi komunikācija su parko kūrējo proanūke, sodu meno specialiste F. André ilgaiņiui ģģijo simbolinē reikšmē Prancūzijas ir Lietuvas santykiu kontekste. Ji savitu aspektu ģprasmino XX ir XXI amžiu sandūru Palangoje. Parko rankraštyne saugoma gausybē tuometinio parko direktoriaus A. Sebecko ir F. André susirašinējimu, kurie tēšēsi keliolika metu. Kai kuriuose laiškuose aptariama parko situācija, atskleidziamos detalēs, susijusios su pasirengimu pamīnēti svarbias parko istorines datus.

1999 m. lapkričiu 5 d. laiške A. Sebeckas īsreiškia dēkingumā F. André uż jos pastebējimus ir patarimus dēl parko, ypač vertina F. André ir jos kolegu, studijuojančiu Edouardo André kūrybā, nuomonē. Laiške jis akcentuoja: „Tikiuosi, kad ateityje, kai parko renovācijas projekts bus parengtas, Jūsu nuomonē ir Jūsu dalyvavimas šīame darbe bus labai svarbus“ [33]. Dar viename 2000 m. balandžio 6 d. A. Sebecko laiške, skirtame F. André, aprašomi parke atliekami valymo ir tvarkymo darbai, situācija po „Anatolijaus“ uragano, kuri sukēlē didelē F. André susirūpinimā: „Balandžio pabaigoje ketiname baigti šiuos darbus ir norime tikēti, kad parko svečiai ir lankytojai nepastebēs uragano padariniu. Taip pat tikiuosi, kad vasara nebus pernelyg sausa, kitaip bijau, kad medžiai, kurie buvo paliesti per audrā ir kuriu smulkiosios šaknys buvo pažeistos, pradēs džiūti ar bus užpultos kamienu kenkēju“ [33].

1999 m. lapkričiu 29 d. laiške F. André užsimena apie tarpusavio ir kolegu plėtojamus ryšius, ju puoselėjimo svarbā ir galimybes, užsimez格斯iā draugystē su Lietuva, kuri „buvo lyg ir užantspauduota“ [33]. Ten pat ji pateikia keletā patarimu dēl parko priežiūros: praretinti tam tikras parke užaugusias proskynas-belvederius, kad netrukdytu pamatyti jūrā; atsodinti trūkstantā medžiu grupē, kuri užfiksuota senojo parko fotografijoje; „rozēs turētu būti formuojamos mažomis arkomis“, nes vielinė tvora trikdo žvilgsnį, ir pan. [33]. Greta įvairiu pastebėjimu ji laiškuose nuolat pasidžiaugia atliekamu darbu, pabrėždama savitarpio bendrystē. Susirašinējant daug dėmesio skirta 2011 m. konferencijai E. André mirties šimtmečiu proga, kuriai greta kitu dalyviu kalbā parengē ir F. André.

Dar viena išskirtinė susirašinėjimu tema – vestuviu programos derinimas: 2004 m. ši parkā F. André pasirinko savo vestuvēms. Tai buvo visai Palangos bendruomenei svarbus įvykis, kuriam ruošēsi ir parko administrācija, ir Palangos frankofilu draugija, ir kitu įstaiгу darbuotojai. „Galiausiai, faktas, jog man pavyko perduoti ši planā [Versalyje jos atrastā E. André kurtā Palangos parko planā] Palangai turēju laimingu pasekmiu: Palangos meras man suteikē garbēs pilietybę vienam mėnesiui Palangoje, kad galēčiau čia susituokti... Argi tai nėra žavu! (ir mes susituokēme pagal lietuviškā teisē !!)“ [24, 127].

Palangos botanikos parko rankraštyne saugomoje programoje detalizuota 2004 m. liepos 10 d. vestuviu eiga: būsimi jaunavedžiai iš „Vanagupēs“ viešbučiu pasitinkami su muzikantais, kurie grodami palydi į karietā; karieta veža į Gintaro muziejū, kuriame jiems surengta ekskursija; muziejaus Židinio menėje įvyksta vestuviu ceremonija (sveikinimai ir dovanos); papasakojus legendā apie vaidilutē Birutē jauniems pasiūloma nunešti puokštē gēliu prie Birutēs skulptūros kalno papēdėje (eisenā lydi smuikininko muzika); tuomet pagal žiedlapius ieškoma jaunuju ir kur nuves fleitos garsai; užlipę ant Žemaičiu kalnelio jaunieji uždega aukurā, apeina ugnį ratu, įpila į ją kelis lašus alaus; prie pasodinto klevelio F. André išpila atvežtos žemēs; vakare numatyti ritualiniai veiksmai – kelio užtvėrimas ir atvėrimas prie parko ūkinio pastato, Oranžerijos (kaip reikmēs nurodomos malkos, šluota,

kibirėlis ir semtuvėlis, lenta; sutinkama su duona ir druska), stalo išpirkimas, vaisės, muzikantų prisistatymas, jaunųjų šokis, žaidimai, jaunosios ieškojimas, šokiai, jaunųjų pakėlimas į gaspadorius, apeiginis šokis, apeiginis pyragas, rateliai ir t. t., kol galiausiai visi išvaromi namo [33]. Taigi šios tradicinės vestuvės su aliuzija į ikirikikščionišką Lietuvą prancūzų ir lietuvių kultūrinių mainų pagrindu tapo simboliniu renginiu, dar labiau sutvirtinusių ryšius tarp vietos gyventojų ir prancūzų. Parkas įgijo papildomą, romantišką, aspektą (14), išlikusį palangiškių atmintyje.

Anot buvusio parko direktoriaus A. Sebecko, jį tebestebina faktas, jog iš visų sukurtų André parkų (pasaulyje jų priskaičiuojama per 100), jo įpėdinė pasirinko būtent Palangą [28, 102]. Vyras užsiminė apie ypatingą jausmą, apėmusį išgirdus jos žodžius, kad šiame parke labiausiai iš visų juntama jos prosenelio dvasia. Jis prisiminė iškilmes, kai 2004 m. dalyvaujant F. André ir atidengiant parko kūrėjams skirtą stelą, po ja buvo įkasta kapsulė su p. Florence'ės žinia ateities kartoms [28, 102]. Netoli stelos sunykus André laikų sidabriniam klevui, vietoje jo buvo pasodintas klevelis. Jį sodinant kaip simbolis, sujungiantis praeitį su dabartimi, buvo įberta žemės, atgabentos iš E. André parko La Krua an Tureno (La Croix-en-Touraine) mieste. Vyras su šypsena prisiminė, jog žemė buvo atvežta pačios p. Florence'ės siuvinėtame maišelyje [28, 102], kuris šiandien saugomas parko administracijoje. Pasak F. André, „Aš simboliškai paprasčiau leidimo iškasti šios žemės ir atgabenti ją į Palangą bei supilti ant mano Medžio, to, kurį norėjau pasodinti savo vestuvių atminimui... Tai *Acer saccharum*“ [24, 128].

Pasak R. Pilkausko, „Pažintis su atvykstančiais lietuviais praplėtė ir p. Florence André Kaepelin žinias apie Lietuvą. Kaip vėliau kartą prisipažino, kažkada Palangos ieškojusi Rusijos žemėlapyje, bet nesuradusi“ [18]. Taigi prancūziškos ir lietuviškos žemės sujungimas simboliškai įprasmino abiejų šalių pažintį ir kultūrinius santykius.

Šis įvykis tapo atspirtimi tęsiant bendravimą ir rūpinantis ateities planais. Peizažisto proanūkės F. André jau po vestuvių A. Sebeckui siųstų atvirlaiškių tekstas [33] liudija F. André dėkingumą ir nuoširdžią draugystę vestuvių metu Lietuvoje. Laiką, praleistą vestuvių proga Palangoje, ji prisimena kaip „švytinčias dienas, kai jaunavedžių troškimas išsipildė“ (F. André laišakai A. Sebeckui 2004 07 25 ir 2005-08-09). Nors tekstas lakoniškas, tačiau informatyvus – matyti, jog būta abipusio ryšio ir E. André proanūkė, prisimindama parką, jį vertina su tam tikra nostalgija, nestokodama teigiamų įspūdžių (15). Šie laišakai – savotiškas grafų Tiškevičių ir E. André susirašinėjimo aidas, juose atsispindi panašus stilius, mandagumo formuluotės, būdingos to laikotarpio elitui. Parko kūrėjo proanūkė F. André pasižymi itin rafinuota bendravimo maniera ir laikysena, kuri būdinga karta iš kartos formuojamam šeimos elitui (*bourgeois*). Tai ji darsyk patvirtino šio straipsnio autorei (2020 m. pradžioje), išsamiai atsakydama į keletą klausimų, susijusių su Palangos parku, ir prisimindama šią „išskirtinę vietą, kur mes buvome nuostabiai priimti visų mūsų draugų iš Palangos. Prisiminimas visam gyvenimui!“ [24].

F. André nurodė, kuo šis parkas yra svarbus, vertinant jį platesniame istoriniame, kultūriniame ir socialiniame kontekste. Ji išskyrė esminius jo bruožus (vertimas iš prancūzų k.): „Svarbus pats savaime ir dėl to, ką jis reprezentuoja Lietuvai ir lietuviams. Išskirtinos dvi priežastys: savo kilme – tai labai sena šventvietė, Birutės kalva, kuri buvo integruota į tokio pat pavadinimo privačios nuosavybės kūrimą XIX a. pabaigoje – Felikso Tiškevičiaus,

(14) Pažymėtina, jog šiandien vestuvės šiame parke – itin populiarius jaunavedžių pasirinkimas.

(15) Palangos botanikos parko rankraštyne saugoma daugiau ranka rašytų ir spausdintų didesnės apimties laiškų, jų vertimų.

kuris buvo vizionierius ir atliko pagrindinį vaidmenį vystant architektūrinį ir ekonominį Palangos miesto ansamblį. <...> Edouardas André nusausino žemę ir panaudojo vandenį kaip svarbiausią kompozicinį elementą – sukurdamas vandens šaltinius ir tēkmes. O jūra, esanti už kopos, suformavo ansamblui atsvarą, likdama numanoma, vienu metu esanti čia pat ir nutolusi, žadinanti svajonę ir vaizduotę. Dvi proskynos, atvertos pušyne ir matomos nuo terasos, leidžia žvilgsniui pabėgti į plačius tolius. Peizažinis lenktų formų parko pavėkslas nuolat pateikia staigmenų ir žadina smalsumą, o geometrinis parterių, juosiančių rūmus, aspektas, struktūruoja žvilgsnį – visa tai sudaro puikiai sukurto „mišriojo stiliaus“ pavyzdį, kurį taip brangino André <...>. Augalų pasirinkimas atspindi itin nuodugnų vietinės augmenijos išmanymą Lietuvoje, praturtintą įvežtiniais sodinukais iš užsienio, kurie prigyty Palangos regionui būdingame dirvožemyje ir klimate (René-Edouard André str., *Revue horticole*, 1906)“ [24, 126].

Taigi, vertinant jos prisiminimus bei kontekstines nuorodas, parko svarba atsiskleidė tiek asmeniniu, tiek visuomeniniu lygmenimis. Parko kūrėjo proanūkė atkreipė dėmesį į asmenybes, kurių įžvalgumas padėjo išsaugoti parką: „1960 metais įvykdyta parko plėtra, po kurios jis užima dvigubai daugiau ploto nei pradžioje, vėta dėmesio, kadangi tuometis parko direktorius M. Urbanavičius suvokė pirminę šios vietos kokybę, ją nuodugniai ištyrinėjo, taikydamas originaliuosius kūrybos principus, juos supaprastindamas. Vėliau gerai pažinau p. Antaną Sebecką, su kuriuo dažnai ir ilgą laiką susirašinėjome apie šį parką. 2011 m. minint Edouardo André mirties šimtmetį, išsiplėtojo gražūs ir vaisingi mainai tarp šio parko vadovų ir mano kolegės bei draugės, peizažistės inžinierės Isabellės Glais, kuri daug dirbo ties spalviniu parteriu apipavidalinimu Prancūzijos valstybiniuose Paryžiaus parkuose“ [24, 126].

Mintis apie parką F. André apibendrino palinkėjimu Palangai „Išsaugoti šį besiskleidžiantį harmonijos pojūtį, harmonijos tarp žmogaus, gamtos ir kūrinio...“ [24, 128]. Šias įžvalgas galima vertinti kaip atspindinčias visos André šeimos poziciją ir apimančias tiek prancūzišką, tiek lietuvišką perspektyvą. Palinkėjime išskleidžiama esminė universali parko idėja, pranokstanti tautybių ribas: „harmonija“.

Siekiant susidaryti platesnį F. André asmenybės kultūrinį žemėlapi, pateikiami ir 2020 02 11 laiško fragmentai [24] (vertimas iš prancūzų k.): „Mano tėvas dažnai man kalbėjo apie šį prosenelį – tokį tolimą ir kartu tokį artimą; jis daigino retus žalumynus (daržoves), kultivuojamus didžiuliam Lacroix darže, iš sėklų, atsiųstų senelio draugų ir kolegų – juos reikėjo ragauti (nesispyriojant), kai šie atvykdavo prie šeimos stalo! <...> Labai anksti tėvai man patikėjo mažytį sodo lopinėlį, už kurį buvau atsakinga. Taip prasidėjo mano pažintis su sodininkyste – iš pradžių tręšėja, paskui floristė ir galiausiai ėmiau pratintis organizuoti erdvę. Mano pašaukimas išsipildė man pačiai to nesuvokiant. Sodų dievybė pasiglemžė mane visam laikui! <...> Asociaciją, kurią įkūriau 1994 metais, sudaro (greta kitų) tyrėjai ir sodų savininkai. Ji niekuomet nenustojo vadovautis Jo ir jo sūnaus Rene André kūryba, per André agentūrą ji sužiba daugybėje pasaulio šalių, organizuojami seminarai, ekspozicijos, kūrinių leidyba – viešinimas, konferencijos. <...> Su mumis nuolat kontaktuojama, į mus kreipiasi daugybė tarpininkų, savininkų ar tyrėjų iš visos planetos per mūsų blogą: associationaea.canalblog.com.“

Taigi F. André savo tapatybę sieja su prosenelio idėjų tęstinumu. Ji įgijo išsilavinimą sodų istorijos srityje, paskyrė gyvenimą E. André kūrybos studijoms ir jaučia pareigą viešinti jo idėjas, prisiima atsakomybę už jo paliktus parkus, parkų priežiūrą. Tai, kad F. André pasidalijo biografijos detalėmis ir kontaktine nuoroda, liudija atvirumą

tolesniems ryšiams ir asmeninį interesą skleisti žinią apie visos André giminės indėlį sodų meno pasaulyje. Kaip pokalbio metu pažymėjo Palangos miesto savivaldybės Kultūros skyriaus vedėjas Robertas Trautmanas, F. André yra užsiminusi, jog palangiškiai ne iki galo suvokia ir išnaudoja André vardo viešinimą tarptautiniu lygmeniu: kaip galimo projekto pavyzdį ji pateikė idėją parke surengti plenerą, kuriame tapytų geriausi dailininkai profesionalai, o jų darbai būtų parduoti aukcione, į kurį atvyktų interesantai iš visų pasaulio šalių; turistams būtų sukurti parko simboliai-suvenyrai ir pan. [32, 131].

Taigi tarp daugelio parkų ji akcentuoja Palangos botanikos parką, paženklintą ypatingos istorijos, kultūrinio susitikimo dermės, pateikdama jį kaip pavykusio parko pavyzdį ne tik gamtine, bet ir dvišalio dialogo prasme.

PARKO ISTORINĖ ATMINTIS PALANGOS GYVENTOJŲ NARATYVUOSE

Palangos botanikos parkas, sukurtas ant senosios Palangos pamatų, iki šiol yra išlaikęs istorinę atmintį palangiškių naratyvuose. Pasak kraštovaizdžio architekto Kęstučio Labanausko, šiam parkui „unikalų gamtos pagrindą davęs pušynas, nežiūrint pavienių medžių likimo, tebėra seniausias gyvuojantis Lietuvoje“ [8]. Vertindamas parko kultūrinį daugialypumą (parko projektuotojas – prancūzas, sodininkas – belgas Jules Buysse), K. Labanauskas paragino siekti parko pripažinimo pasauliniu mastu – teikti paraišką dėl jo įtraukimo į UNESCO saugomų kultūros paveldo objektų sąrašą [7].

Žvelgiant iš buvusio parko direktoriaus A. Sebecko pozicijos, parkas nėra laike nekinanti aksioma, nes „gamtą labai sunku modeliuoti. Kiekvienas žmogus papildomai dar ką nors savo įneša“, todėl parko darbuotojai yra „kiek sulietuvinę E. Andre sukurtą parką“ [21]. Pokalbio metu A. Sebeckas prisipažino, kad per keliasdešimt metų darbo E. André kurtame parke jis išvystė savus žiūros būdus ir įžvalgas ir sukūrė universalią bet kokio parko profesionalaus vertinimo sistemą [28, 102]. Yra kriterijai, į kuriuos elementus reikėtų atkreipti dėmesį norint nuspręsti, ar parkas gražus (savitas „grožio matas“ – šioje vietoje verta prisiminti, jog ir E. André savo veikale visų pirma aptarė grožio klausimą, išvystė tam tikrą grožio filosofiją). Pavyzdžiui, parke svarbu pastebėti, ar yra tarp medžių harmonija jų amžiaus proporcingo pasiskirstymo atžvilgiu, t. y. ar visi medžiai senyvi, ar visgi išlaikytas balansas; svarbu įvertinti, kiek parko ploto užima pievos, kiek vanduo, kiek želdynai, gėlynai; koks gruntas ir pan. [28, 102]. Tai galima vertinti ir kaip savaime susiklosčiusį, ir abipusėmis pastangomis palaikomą prancūziškos bei lietuviškos kultūrų dialogą.

Savaip parko istorinę atmintį įprasmina Palangos gintaro muziejus (16). Muziejaus edukatorės parengė įvairioms amžiaus grupėms pritaikytus edukacinius pasivaikščiėjimus: „E. André – Palangos Birutės parko kūrėjas“, „Simboliai parko ir rūmų aplinkoje“, integruota pamoka-ekskursija „Palangos parko perimetrais. Matomi-nematomi ženklai“. Moksleiviams, besimokantiems prancūzų kalbos, parengtas užsiėmimas bei lankstinukas-žodynėlis, tematiškai apimantis ir parko erdvę, sukurtas šūkis – „Palangoje kalbėk FR (prancūziškai)“. Išskirtinas 2020 m. tai pačiai auditorijai skirtas projektas – edukacinis pasivaikščiėjimas su specialiai sukurtu lankstinuku „Kalbėjime prancūziškai Palangos Birutės parke“. Jis išleistas Prancūzų instituto (IF), kuris finansavo projektą, Palangos frankofonų

(16) Nors šiandien Palangos botanikos parkas (išlaikomas Palangos miesto savivaldybės) ir Palangos gintaro muziejus (LNDM padalinys) – atskiros institucijos, jas sieja bendras istorinis pamatas: rūmai ir parkas priklausė grafų Tiškevičių šeimai.

klubo „Pontas“ ir Gintaro muziejaus iniciatyva (17). Žvalgydamiesi po parką ir vadovaudamiesi šiuo leidiniu, moksleiviai išgirsta prancūziškus žodžius ir pasakymus, stengiasi patys įvardyti medžius, gyvūnus, kitus svarbius parko objektus, atpažįsta iliustracijose pavaizduotą aplinką, atlieka užduotis. Pasakojama istorija susiejama su kraštovaizdžio architektu E. André, kuris įgyja legendinės asmenybės bruožų, o jo veikla – mitinį naujo pasaulio (parko) sukūrimo iš gamtos chaoso (gūdžios sengirės) atspalvį. Kaip lankstinuke rašo teksto autorė Miglė Jonaitienė: „Sutiksime parko gyventojus – laukinius gyvūnelius bei išgirsime sparnuočių balsus, juos taip pat pasveikinkime prancūziškai – tesklando E. F. André kalba jo kurtame parke“ [35]. Taigi per konkrečių žmonių vis iš naujo kuriamą pasakojimą parkas sublimuojamas, įgyja žodinį tęstinumą, tampa folkloro dalimi. Ekskursijos ir prancūzų kalbos mokymasis parke susipažįstant su prancūzų autoriaus kūrybos principais – tiesioginė prancūzų kultūros apraiška šiame mieste, turinti išliekamąją vertę.

Siekiant atskleisti parko simbolinę reikšmę vietos gyventojų naratyvuose, užfiksuota unikali parko istorinė atmintis, aprėpianti ir platesnius kasdienio gyvenimo aspektus. Pavyzdžiui, viena palangiškė prisiminė atvejį, kai jos anytos mama dirbo virėja grafų Tiškevičių virtuvėje. Jos šeimai dukters vestuvių proga grafiškai padovanojo žemės sklypą, kad ji galėtų pasistatyti namą (prisiminė kelis grafų panašaus dosnumo atvejus – dovanotus sklypus kitiems patarnautojams). Ši moteris (pašnekovės anyta) prisidėjo sodinant medžius parke ant Birutės kalno grafams dar esant gyviems. Jos teigimu, tuomet Birutės kalne buvo įkasta kapsulė su medžius sodinusiųjų vardais. Vis dėlto tikslios vietos ji nurodyti negalėjo ir ši istorija išlieka viena iš daugelio parko paslapčių [27, 103].

Panašia istorija pasidalijo penktos kartos palangiškė Loreta, kurios prosenelis Valentinas Smieliauskas buvo grafo Felikso Tiškevičiaus ūkvedys jo rūmų parke. Jam grafas Tiškevičius padovanojo žemės: šiandien ten, netoli grafų Tiškevičių alėjos, stovi pateikėjos šeimos namas. Pasak jos, prosenelis labai mažai kalbėjo apie tą laikotarpį, nes sovietmečiu „labai bijojo šnekėti“, o pati buvo tik vaikas ir atskirai nesidomėjo. Su parko istorija persipynusi ir jos senelio (anot pateikėjos – bočiaus) Kazimiero Smieliausko gyvenimo istorija – jis buvo rūmų arklainas (18). Nors tuo metu apie rūmų ir parko šeiminių gyvenimą bei jų šeimos istoriją vengta kalbėti, tačiau moteris prisiminė nuo vaikystės neišblėsusį įvykį – Kristaus skulptūros nugriovimą parke: *Dar pasakojo bočius, kad kas nugriovė tą skulptūrą* [Kristaus] – *greitai mirė... Pakėlė ranką prieš Dievą...* [26, 104]. Panašaus pobūdžio religinius pasakojimus yra užfiksavęs ir V. B. Litvaitis; juose pateikiamos konkrečios šio įvykio detalės (19). Anot Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės, religiniuose pasakojimuose „atsispindi gilesni šeimos, krašto ar visos žmonijos kultūrinio bei religinio paveldo ir istorinės patirties klodai“, todėl tokius pasakojimus galima vertinti kaip „istorinį-religinį liaudies pasaulėžiūros elementą“ [19, 117]. Pasakojimų apie Palangos parke nugriautą ir atkurtą skulptūrą

(17) Prie įgyvendinimo prisidėjo keletas palangiškių: parko plano ir piešinių autorė – straipsnyje minėta dailininkė G. Oškinytė, dalies iliustracijų (parko medžių, gyvūnų) ir teksto autorė – M. Jonaitienė, į prancūzų kalbą vertė M. Jonaitis, dizainas – E. Jonaičio. Visi jie yra Palangos frankofonų klubo „Pontas“ nariai ar partneriai.

(18) Anot A. Sebecko, parke E. André specialiai suprojektavo kariatų kelią, kuris pasižymėjo tiesesne linija nei kiti parko takai, ir vedė į arklides (šiandien jos neišliko) [28].

(19) V. B. Litvaitis pasakojo: „Nuverčiant paminklą dalyvavo ir Palangos vadinamojo „aktyvo“ atstovai – miesto vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Bertašius bei Kreivanosiu pravardžiuotas Kuršys. <...> Esą jiems jau tada išpranašautas liūdnas likimas. Pranašystės išsipildė. Iš kristamušių (taip juos vadino vietiniai gyventojai) vienas nuskendo jūroje, kitas mirė apsinuodijęs (išgėrė iš jūros išmesto butelio turinio – metilo spirito), o Gaubys susirgo sunkia diabeto forma“ [11, 31].

gajumas susijęs su sovietmečiu vykdyta ateistine ideologija, kuriai dalis visuomenės priešinosi: „Tokie valdžios veiksmai turėjo atvirkštinį poveikį – religiniai pasakojimai dar labiau ėmė plisti, ypač populiarūs buvo pasakojimai apie bausmes ir nelaimes, ištikusias itin uolius draudėjus“ [19, 120, 127]. Taigi svarbiausi senųjų palangiškių atmintyje išlikę įvykiai randa atgarsių ir šiandien, suteikia parkui tam tikro sakralumo bei atspindi istoriškai susiklosčiusią rezistencinę mintį.

Greta šių įvykių pateikėja Loreta paminėjo išskirtinį faktą, kurio neprisiminė kiti pateikėjai: *Parke kadaise buvo skulptūros – „briedis su briediene“ – patele ir stirna su stirniukais. Mano vyras turėjo nuotraukas (20), žiūrėjo – buvo skulptūros vos ne ant kiekvienos sankryžos [parke]. Baltos, kaip gipsinės... Kristų atstatė, o tų autentiškų neatstatė! <...> Ir bočius pasakojė, kad buvo. Sovietmečiu buvo viskas išgrobstyta* [26, 104]. Moters pasakojime parkas pateikiamas ne tik kaip išpuoselėta ir pozityviai nuteikianti vieta, atkreiptas dėmesys ir į prarastą Palangos botanikos parko sandą. Tai atspindi dar vienas jos pastebėjimas: *Anksčiau grindinys parke buvo kietesnis... [26, 104], tačiau šiandien ją žavi puikiai sutvarkyta parko aplinka: Bet tikrai gražu – žolė nupjauta, gėlių prisodinta, kai Kristų pastatė – labai patinka* [26, 104]. Moters pasakojime akcentuojamas tam tikras jos šeimos rituališkumas – tradicijos, susijusios su parku: *...mums, vietiniams, – nuo vaikystės parkas būdavo tradicija... Visi giminės, draugai suvažiuodavo – tradicija eiti pajūriais, pušynu, į parką...<...> gulbes pamaitinti. Man pats mieliausias miesto kampelis – parkas, norisi eiti į parką. Mes, palangiškiai, vasarą nueiname prie jūros tik keletą kartų, daugiausiai žiemą – pro parką, pajūriais arba atvirkščiai – pajūriais ir į parką <...> Eini ir galvoji – va čia bočius (21) prabėgo su arkliais! <...> Palangoj kvėpuoti geriau! Labai miestą mylim, niekur kitur nenorėtume gyventi – Palangoj ir numirti... [26, 104]. Taigi moters naratyve nuo parko pereinama prie gimtojo miesto gyvenimo kokybės aptarimo bei gyvenimo ir mirties klausimų. Tai atskleidžia ypatingą parko vaidmenį vietos žmonių gyvenime ir jų pasaulėžiūroje.*

Kiti pateikėjai pabrėžė tam tikrus parko simbolius arba, priešingai, atsiribojo nuo parko vertinimo. Pateikėjas Mantas, paprašytas įvardyti objektus, kurie, jo manymu, susiję su prancūzų kultūra Pajūrio regione, atsakė: *Nebent Birutės parką laikytumėme tokiu objektu. Bet jis manęs niekada nedomino, man tiesiog gera po jį vaikščioti* [30, 34]. Lakoniškas pastebėjimas atskleidžia svarbią mintį: parkas, kaip neskaidoma visuma, veikia žmogaus sąmonę (peržengia racionalumo ribas – ne domina, kaip analitinis objektas, bet sukelia pojūtį, estetinę pagavą, kurią vyras įvardijo žodžiu „gera“, o tai galima suvokti kaip gamtos harmonijos teigiamą poveikį – būtent apie tokį tikro grožio poveikį ir kalba E. André savo knygoje). Paklaustas apie religinius simbolius Mantas pabrėžė: *Lurdas mane truputį nervina, nes kaip tyčia įsteigtas pagonims svarbioje vietoje ir taip lyg byloja mums apie religines kovas. Skulptūrą „Laiminantis Kristus“ ignoruoju, mat nesu krikščionis. Ji tapusi tokia įprasta, kad smegenys jos jau nebefiksuoja* [30, 35]. Kita tyrimo dalyvė Dovilė pasidalijo priešinga mintimi: *ši skulptūra – tai pasivaikščiojimų parke ašis, ypač su svečių iš svetur būreliu, mokiniais ar anūkais. Įdomu prisiminti minią besimeldžiančių žmonių, ypatingą aurą skulptūros pašventinimo metu. Tai buvo tikro tautos atgimimo momentas!* (22) [29, 49]. Pateikėjo T. V. liudijimu: *nu gerai, kad atstatė! Savo laiku tai labai atsimeru, iškart palangiškiai, kai 1990 m.*

(20) Fotografijų rinktinė apie Palangą (~1930 ? metų leidimo). Pateikėja nebeturi knygos ir tikslesnių duomenų nurodyti negalėjo.

(21) Grafo Felikso Tiškevičiaus arklinininkas, sovietmečiu dirbęs grafo plytinėje (vėliau ji buvo nugriauta).

(22) Skulptūra „Laiminantis Kristus“ atkurta 1993 06 14 Palangos miesto garbės piliečio Vitalijaus Bernardo Litvaičio iniciatyva, kuris tapo skulptūros atkūrimo komisijos pirmininku.

*Sąjūdis prasidėjo, tai pirmos kalbos buvo – „Laiminantis Kristus“ [26, 142]. Trečiaip, tarsi siekdamas sujungti skirtingus poliuis ir užimdamas neutralią tarpininko poziciją, atsiliepė pašnekovas Nerijus: *Ryšys geras, gerbiu visus šventus visų religijų simbolius. Esu dalyvavęs šios rekonstruotos skulptūros atidengimo šventėje [31, 53]. Taigi visais atvejais parkui suteikiamas sakralumo atspalvis, tik akcentuojami skirtingi parko kultūriniai sluoksniai.**

Lenkų kilmės palangiškis J. L. išskyrė E. André parką per asmeninę patirtį aristokratiškos kultūros kontekste, akcentuodamas ir religinį aspektą. Kadangi jo senelis turėjo nuosavą dvarą ir prancūziško stiliaus parką (dabar – Liepkalnio r. Vilniuje) ir palaikė gerus ryšius su Užutrakio Tiškevičiais, vyras jaučia ypatingą ryšį ir atmosferą vaikščiodamas Palangos parke. Jo žodžiais: *Tiškevičių parkas man tuo patinka, kad ten... va vaikštau, – tai čia geras paveldas yra... <...> [Tiškevičiai] Suprato, kad parkas yra labai gerai [27, 156]. Jį domina religiniai parko simboliai, vyras dažnai nueina prie Lurdo (pvz., per religinių švenčių minėjimą, gegužines pamaldas), ypač prie Šv. Jurgio koplyčios. Jo įsitikinimu, ši vieta turi ypatingą ryšį su jo asmenybe ir gyvenimu. Labiausiai jį traukia Šv. Jurgio koplyčia ir Kristaus skulptūra, prie kurios jis ateina pasimelsti. Jo vertinimu, skulptūra nuostabi. Labai labai myliu tą skulptūrą, dar rankas taip... [ilustruoja skulptūros poziciją rankomis, pagrįsdamas, jog tai ne apkabinantis, o kiek kitokios laikysenos Kristus] [27, 158]. Panašią skulptūrą jis matė San Sebastiane (statyta 1950 m.), netoli Biarico kurorto (į kurį XX a. pr. Palangos grafai Tiškevičiai vykdavo atostogų). Jis prisiminė ir savo pažintį su Palangos grafų Tiškevičių jauniausiu sūnumi Alfredu – su juo susitikdavo parke, kalbėdavosi apie „jaunus laikus“. Taigi parkas šios asmenybės vizijoje susijęs su religinėmis praktikomis, asmenine patirtimi. Nors pateikėjo teigimu, jis dažnai nueina prie parke esančios Lurdo grotos, vis dėlto prisipažino, kad nelabai vertina „dublikato“ [27, 157]. Šioje vietoje svarbu paminėti, kad panašią nuomonę išreiškė daugelis tyrimo dalyvių, tačiau pateikėjas T. V. tam paprieštaravo: *Čia jau kopija ne kopija, matom, reikia pripažinti, kad tų Lurdų yra Europoje ir tai yra kaip toks priminimo ženklas apie įvykius Prancūzijoje. <...> Marijos apsireiškimas, čia tikrai jįsai yra... įeina į trejetuką visų laikų pasaulyje įvykusių apsireiškimų Marijos... Ir vis tiek išliko ta Marijos statula prie vandens, prie šaltinio, ji kaip tas dokumentas, kopija, keliauja kaip vaizdas, kaip atvaizdas, kaip priminimas to įvykio... Ir tai yra ne tik pas mus, mes džiaugiamės, kad mes turime, mes turim didžiulis, kad mes turim iš seniau savo Lietuvoj Lurdą. <...> tai čia reikia didžiulis, kad Palangoj dar yra, kad palangiškiai pirmieji, Palanga pirmoji! [juokiasi] [26, 142].**

Dar vienas respondentas, Palangoje gyvenęs ir čia daug laiko su šeima praleidžiantis verslininkas, menininkas Vitalis, šį parką įvardijo kaip fenomenalų reiškinį ir vieną iš veiksnių, kuris nulėmė šeimos apsisprendimą likti Lietuvoje (anksčiau buvo emigravęs į užsienį, žmona gimė ir augo svetur – išėivių šeimoje). Jis pasakojo: *Čia senelių pasakos apie žalią gražią Tėvynę... ir iš esmės dėl jūros. Ir dėl parko dalinai. Tarp kitko – vienas prancūzas keturis lietuvių kilmės žmones [pateikėjo šeima] sulaukė Lietuvoj – dėl parko. Taip, nes vasarą per parką nueiti iki buvusio grafo tilto, ten kur yra tie akmenys, tai gera, smagu... Dėl „Žiemos ekranų“ (23) <...> Lietuva lyg kryžkelėje – tiek istorinėje, tiek periodo... Mes kaip antklodė iš skiautelių – lopinėlis toks, lopinėlis tarpukario, lopinėlis kažkokio sovietmečio, ten chruščiovkė, ten lopinėlis C kvartalo, 1990-ųjų, lopinėlis naujųjų lietuvių <...> Parkas realiai yra vienintelis europinis kultūrinis. Teritorija, kur bežiūrėtum – nėra tų randų, nes... architektūrinis peizažas – randuotas absoliučiai. Parkas yra ta vieta, kur atsigauni <...> Atvažiavo*

(23) „Žiemos ekranai“ – prancūzų kino festivalis, kurį Lietuvoje rengia Prancūzų institutas; festivalio kino seansai kasmet vyksta Palangos gintaro muziejaus ir Palangos kurorto muziejaus erdvėse.

vienas prancūzas prieš 130 metų, paliko salą, kuri gydo visus tuos [randus]. Žiūrėkit, realiai, kas vienam grafiui šovė į galvą – [pasikviesti] vieną prancūzą <...> Šimtas trisdešimt metų kartų kartos džiaugiasi. Va, vienas prancūzas paliko pėdsaką. Kaip Bona Sforza su šakutėm į Vilnių, taip Andrė – į šitą pakrantę. <...> Medžiai architektūrą pergyvena.... [25, 118; 121; 122]. Pateikėjo požiūriu, parkas vertingas dviem aspektais: vizualiniu (peizažo vienovės įžvalga) ir kokybiniu – parkas atlieka savitą psichoterapinę funkciją.

Pateikėjų naratyvuose apie parką pastebima minties raida nuo neigiamų (ypač akcentuojant sovietmečiu padarytą žalą) iki teigiamų diskursų (juos įkūnija parko vakarietiškas pradas, kaip Nepriklausomos Lietuvos ir paties miesto, kaip kurorto, ankstyvoji apraiška, siekiamybė ir išsipildymas). Kalbėdami apie parką vietiniai gyventojai prisiima tam tikrą atsakomybę: pastebi trūkumus, gali atvirai apie juos kalbėti, emociškai savinasi parką kaip savo pačių kiemą ar namus. Daugelis pateikėjų jaučia pareigą juo pasirūpinti, jį „pasisavinti“ ar įkultūrinti. Taip parke atsiranda vietinių palangiškių iniciatyvų, pavyzdžiui, įvairūs visuomenei skirti kultūriniai renginiai („Birutės parko diena“, Palangos pučiamųjų orkestro koncertai parko Rotondoje), ekskursijos, jogos ir sporto užsiėmimai atviroje erdvėje, plenerai, naujos skulptūros grotuje ir nuolat gėlėmis bei žvakėmis puošiama Birutės ar Švč. Mergelės Marijos skulptūra, tam tikra tvarka sudėlioti akmenys Skautų slėnyje, kur savo oazę atranda ir naujieji pagonys. Taigi prancūzų kraštovaizdžio architekto E. André sukurtas parkas tampa vieta, kurioje persidengia daugybė kultūrinių sluoksnių, vis iš naujo aktualizuojančių šią palankaus ir harmoningo išplanavimo erdvę.

IŠVADOS

1. Išryškinius parko istorinius, kultūrinius, komunikacinius aspektus, parkas tampa simboline erdve ir įvykiu, kurį tęsia E. André ir parko puoselėtojų bei lankytojų bendra kūryba. Profesionaliai įgyvendinta parko vizija per kultūrinę atmintį ir kultūrinius ryšius paverčia jį aktyvuojančia jėga.

2. Šiandien išlikusios frankofoniškos tradicijos Palangoje pradžia sietina su grafų Tiškevičių valdymo laikotarpiu (XIX–XX a. sandūra) ir jų šeimos atvirumu Vakarų pasauliui, visų pirma per prancūzų kultūros elementų adaptaciją. Naratyvuose apie parką atsispindi ne tik parko, bet ir Lietuvos istorijai svarbūs įvykiai: nuo didikų valdymo laikų iki Nepriklausomybės atgavimo, atkuriant ir tam tikrus parko simbolius. Akcentuojama sovietmečiu padaryta žala ir išryškinamas parko vakarietiškas pradas – Palangos miesto, kaip kurorto, ankstyvoji apraiška, praradimas ir atgavimas.

3. Parko simboliai liudija, jog grafų Tiškevičių pastangomis įprasminamas prancūziškos kultūros religinis aspektas. Kaip religinis krikščioniškos kultūros paveldas išryškėja unikali pirmoji Lurdo grota Lietuvoje ir Kristaus skulptūra pačiame rūmų fasado centre. Jie tampa svarbiais prancūzų krikščioniškos daugialypės kultūros ženklais. Visgi kitoje kultūrinėje terpeje atsidūrusių simbolių pirminės prasmės konvertuojasi, įgyja naujų sinkretinių prasmių.

4. Dėl parko kūrėjo proanūkės Florencės André Olivier ir vietos gyventojų ryšio parkas tampa simboliniu tarpkultūrinės komunikacijos mazgu. Sugrąžintas parko planas ir paraginimas tą planą saugoti – savitas patvirtinimas, jog parkas yra ne tik dovana miestui, bet ir įpareigojimas puoselėti prancūzišką kultūrinę tradiciją (paveldo saugojimas – taip pat sena prancūziška tradicija).

5. F. André laiškuose atsiskleidžia asmeninės pastangos naujai įvertinti parką kaip kultūros vertybę – ne vien dėl tarpusavio šalių bendrystės, t. y. Prancūzijos ir Lietuvos, bet ir globaliu lygmeniu. Palangos miestui parkas yra svarbus siekiant pridėtinės vertės ir pristatant

save pasaulio žemėlapyje, kurio pamatas – geografiškai itin nutolusiose šalyse paliktas E. André parkų tinklas. Jo ištakos veda į Paryžių, kur E. André plėtojo savo sodų meno sampratą, permąstančią senas tradicijas ir amžininkų puoselėtas inovacijas. Šių ištakų tęstinumas atsispindi ir jo proanūkės F. André veikloje, kuri dėsto Nacionalinėje aukštesniojoje Versalio architektūros mokykloje, skleisdama prosenelio idėjas visame pasaulyje.

6. Palangos botanikos parkas, keičiantis lankytojų savimonę per tam tikrą estetinį patyrimą, išryškėja kaip potencialus (ir iš dalies realizuojamas) akulturacijos procesų fenomenas. Jis neišvengiamai veikia vietos gyventojų savimonę ir tapatumą. Parkas, sukurtas pagal vienovės principą, atitinkamai formuoja ir dvasinį lygmenį „suskaitytos“ šalies istorijos kontekste. Remiantis pateikėjų liudijimais, ši vieta išgyvenama kaip visokeriopos vienovės patirtis kultūrinių įtrūkių aplinkoje ir sąmonėje. Šį parką galima vertinti kaip prancūzų kultūros apraišką, kuri teigiamai veikia ir harmonizuoja daugybę istorinių traumų patyrusių visuomenę. Parkas svarbus ne tik užsienio turistams, bet visų pirma patiems lietuviams, vietos gyventojams, kurie čia reguliariai ar net kasdien lankydami (pvz., šeimos sekmdienio pasivaikščiavimo tradicija) išgyvena su gamta artimą santykį ir jį aktualizuoja įvairiomis veiklomis. Taip parkas simboliškai primena, jog Palanga yra Vakarų pasaulio dalis, kuriai patikėta misija – palei jūrą besidriekiantį parką atverti pasauliui. Šia prasme Palangos Birutės parkas – tai E. André pasiūlyta profesionali prancūzų (ir kitų kultūrų) sintezė bei jos „vertimas“ (24) į lietuvių kultūrą, prieš tai gerai išžvalgius vietinę florą ir įvertinus šio regiono aplinkybes.

Gauta 2021 01 10
Priimta 2021 05 07

Literatūra ir šaltiniai

- [1] ANDRÉ, Edouard. *L'art des jardins. Traité général de la composition des parcs et jardins*. Masson, Paris, 1879, p. 91–103. [Žiūrėta 2019 12 20]. Prieiga per internetą: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt-6k5440920x>.
- [2] ANDRÉ, Florence. Hommes et Plantes. Edouard André. *Bourges*, 1994, Nr. 9, p. 17–20.
- [3] BOISSARD, Charles. *Madame Royer (1841–1924)*. Ed. Téqui, 1960. [Žiūrėta 2020 12 28]. Prieiga per internetą: http://nova.evangelisation.free.fr/theologie_du_coeur_de_jesus_19.htm
- [4] BRUNDZAITĖ-BALTRUS, Elena. Tarptautinės konferencijos „Edouardo André šiaurės parkų kelias“ mokslo darbai: Eduardo André kūrybos principai. *Istoriniai parkai Lietuvoje: funkcija, meninė raiška, paveldo gaivinimas*. Vilnius: E. F. André klubas Lietuvoje; Trakų istorinio nacionalinio parko direkcija; Palangos miesto botanikos parkas; Klaipėdos universitetas; Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2012, p. 130–134. [Žiūrėta 2020 01 15]. Prieiga per internetą: http://www.lkas.lt/sites/default/files/Leidinio_tekstai_maketas_2012.pdf
- [5] DEVEIKIENĖ, Vaiva; DEVEIKIS, Steponas. Prancūzų kraštovaizdžio architekto ir urbanisto E. André (1840–1911) mokykla – jos idėjų įtaka ir plėtotė pasaulyje. *Miestų želdynų formavimas*, 2015, 1(12), p. 24–37. [Žiūrėta 2019 12 20]. Prieiga per internetą: <http://www.krastotvarka.vhost.lt/documents/03.pdf>
- [6] DEVEIKIENĖ, Vaiva; DEVEIKIS, Steponas. *Laiškai Ty. Renė ir Eduardo André tekstai ir dokumentai, susiję su parkų kūrimu grafų Tiškevičių dvaruose Lietuvoje*. Edouardo François André klubas Lietuvoje, BSBP spaustuvė, 2011, p. 81.
- [7] LABANAUSKAS, Kęstutis. Palangos parko istorijos fragmentai, 1998. [Žiūrėta 2019 12 20]. Prieiga per internetą: http://www.pgm.lt/Parkas/Labanausko_str.htm

(24) Terminas paimtas iš Paulaos G. Rubel ir Abrahamo Rosmano knygos *Translating cultures*.

- [8] LABANAUSKAS, Kęstutis. Lietuvos želdynų ateitis. *Palangos parko vertybių apžvalga ir išvados*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2001, p. 31–39.
- [9] LILEIKIENĖ, Veronika. Prancūzijos Lurdo (grotos) kilmė ir kelias į Lietuvą. *Tiltai*, 2007, Nr. 36, p. 184–198.
- [10] LILEIKIENĖ, Veronika. Lietuvos Lurdai XIX a. pab. XXI a. pr.: nuo inovacijos iki tradicijos. VDU etnologijos krypties daktaro disertacija. Kaunas: VDU leidykla, 2006.
- [11] LITVAITIS, Vitalijus Bernardas. „Laiminančio Kristaus“ prisikėlimas. *Žemaičių žemė*, 2007, Nr. 2, p. 31.
- [12] LIUTIKAS, Darius. Religinį objektų Lietuvoje geografinių vietų analizė. *Geografijos metraštis*, 2014, Nr. 47, p. 112.
- [13] LOW, M. SETHA. *Theorizing the City: The New Urban Anthropology Reader*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 1999, p. 1–2.
- [14] MUKIENĖ, Danutė. Pokalbis su A. Sebecku. Norisi tikėti, kad šią vasarą pievos bus rasotos... *Žemaičių žemė*, 2007, Nr. 2, p. 22–23.
- [15] OMILANOWSKA, Malgorzata. *Pabaltijo Zakopanė. Palanga Tyszkiewiczzių laikais*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2014, p. 84–85.
- [16] PAŠKEVIČIŪTĖ, Julija. Religinė dimensija Palangos grafų Tiškevičių rūmuose. *Lietuvos dailės muziejaus metraštis 21*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2020, p. 44–76. [Žiūrėta 2020 12 28]. Prieiga per internetą: https://www.lndm.lt/wp-content/uploads/2020/01/44-76_Paskeviciute.pdf
- [17] PAŠKEVIČIŪTĖ, Julija. Prancūzų kultūros apraiškos Palangos miesto gyventojų naratyvuose. *Lituanistica*, 2020, T. 66, Nr. 2, p. 138–148.
- [18] PILKAUSKAS, Regimantas. Parko autentiškumo beiškant. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2001, 23, p. 49–67.
- [19] RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ, Rasa. Religiniai pasakojimai ir legendos apie Barborą Umiastauskaitę-Žagarietę. *Tautosakos darbai*, 2008, XXXV, p. 117–133. [Žiūrėta 2021 01 03]. Prieiga per internetą: http://www.liti.lt/failai/13_Raciunaites.pdf
- [20] ROSMAN, Abraham; RUBEL G., Paula. *Translating Cultures – Perspectives on Translation and Anthropology*. London and New York: Routledge, 2020, p. 1.
- [21] SEBECKAS, Antanas. Prisiminimai, mintys apie Palangos parką, 1997. [Žiūrėta 2020 01 15] Prieiga per internetą: http://www.pgm.lt/Parkas/A_Sebecko_str.htm
- [22] ŠUTINIENĖ, Irena. Komunikacinė atmintis Lietuvos didžiuosiuose miestuose. *Atminties daugiasklaidymas: miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 383–486.
- [23] ŽELVYTĖ, Danguolė. Interviu su Palangos botanikos parko direktoriaus Antanu Sebecku. Parkas – ramybės ir grožio oazė. *Žemaičių žemė*, 2003, Nr. 4, p. 41.
- [24] VDU ER, b. 3690 24/126, 127, 128, 131 Pateikėja F. A. (interviu, el. laiškas J. P., 2020).
- [25] VDU ER, b. 3690 23/118, 121, 122 Pateikėjas V. A. (interviu, užr. J. Paškevičiūtė, 2020, Palanga).
- [26] VDU ER, b. 3690 22/104. Pateikėja L. S. (pokalbis, užr. J. Paškevičiūtė, 2020, Palanga).
- [27] VDU ER, b. 3690 21/103. Pateikėja M. M. (pokalbis, užr. J. Paškevičiūtė, 2019, Palanga).
- [28] VDU ER, b. 3690 20/102. Pateikėjas A. S. (pokalbis, užr. J. Paškevičiūtė, 2019, Palanga).
- [29] VDU ER, b. 3690 7/49. Pateikėja D. O. (interviu, užr. J. Paškevičiūtė, 2019, Palanga).
- [30] VDU ER, b. 3690 4/34–35. Pateikėjas M. J. (išsamus interviu, užr. J. Paškevičiūtė, 2019).
- [31] VDU ER, b. 3690 8/53. Pateikėjas N. S. (interviu, užr. J. Paškevičiūtė, 2019, Palanga).
- [32] VDU ER, b. 3690 25/132. Pateikėjas R. T. (pokalbis, užr. J. Paškevičiūtė, 2020, Palanga).
- [33] PBPR (Palangos botanikos parko Rankraštynas). Susirašinėjimas su E. Andrė asociacija (F. Andre ir A. Sebecko laišakai; vestuvių programa).

- [34] „Plekšnė“ (pranc. *La Limande*), savaitinis laikraštis maudynių sezonu Palangoje, Nr. 1., Nr. 3, Nr. 4. *Palangos miesto savivaldybės viešoji biblioteka*.
- [35] *Kalbėkime prancūziškai Palangos Birutės parke*. Lankstinukas. LNDM Palangos gintaro muziejus, Prancūzų institutas ir klubas „Pontas“.
- [36] *VDUER*, b. 3690 27/156, 157, 158. Pateikėjas J. L. (interviu, užr. J. Paškevičiūtė, 2019, Palanga).
- [37] *VDUER*, b. 3690 26/142. Pateikėjas T. V. (interviu, užr. J. Paškevičiūtė, 2020, Palanga).

JULIJA PAŠKEVIČIŪTĖ

Traces of French Culture in Palanga: The Historical Context of Palanga Botanical Park, Personalities, and Memory

Summary

The article focuses on the origins of French culture in Palanga, a Lithuanian seaside resort, that go back to the years of the rule of the Tyszkiewicz family. The emphasis is put on Palanga Botanical Park (created before the end of the nineteenth century) as the most significant trace of French culture present in the resort and the seaside region until now. The specific symbols in the park created according to the will of the Counts Tyszkiewicz reflect the actualities of French culture. The importance of this space in the city is revealed, and Édouard François André's principles of park creation are discussed in a new context. They are related to the dialogue that has been established between the residents of Palanga, the park, its creator, and his granddaughter Florence André since the first years of the independence of Lithuania. In order to give a meaning to Édouard André's creation and to the relationship between the two countries, the correspondence between the great-granddaughter of the famous French landscape designer and the former director of the park, Antanas Sebeckas, is disclosed. It reflects the endeavour of these two personalities and its value for the international relations in representing French culture to the public. Florence André's letters to the author of this article are also an important resource as she explains the reasons why the park plays an essential role in Palanga. It is shown how certain personal life events (Florence André's wedding ceremony in Palanga, the park created by her great-grandfather) have become an inclusive part of the history of the town and represent intercultural relations and exchanges. The article is also based on some memories and narratives of the members of the local community in which the park features as a symbol and tradition of the city.

Keywords: French culture, Palanga Botanical Park, Counts Tyszkiewicz, great-granddaughter of Édouard André, Florence André